

РОЗДІЛ VII. ПРОБЛЕМИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

УДК 376-056.36

Ольга Василяк

Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

ORCID ID 0009-0003-4831-552X

DOI 10.24139/2312-5993/2024.05/209-215

ІНКЛЮЗИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ: СУЧАСНИЙ ВИМІР

Публікація актуалізує питання розвитку інклюзивної освіти в Україні, згідно до затвердженої концепції, та висвітлює проблематику інклюзивної компетентності. Зміни в інклюзивній освіті зумовили перегляд поняття компетентності та покликані сформуванню відповідні навички та вміння у педагогів відповідно до нових вимог, а також визначити компетентність як обов'язковий рівень знань і вмінь, необхідних для виконання професійних функцій в умовах інклюзивного навчання. Основною метою саме є забезпечення рівного доступу до якісної освіти інклюзивні освітні заклади адаптують навчальні програми та плани, а також форми організації освітнього процесу, використання ресурсів до індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами. Робота містить огляд наукових праць, де розглядається питання інклюзивної компетентності, критеріїв готовності до інклюзивної діяльності та їх компонентів: мотиваційний компонент інклюзивної компетентності визначає мотиви, потреби, цінності і спрямованість особистості педагога, а також фактором її успішного формування; когнітивний компонент визначає цілісність уявлень про соціально-педагогічну діяльність, активізує пізнавальну роботу особи, сприяє розвитку та збагаченню когнітивного досвіду; рефлексивний компонент визначається в здатності усвідомлювати основи власної діяльності, особистісні досягнення, а також у свідомому контролі результатів професійних дій, саморегуляцію та власний саморозвиток; операційний компонент визначає здатність виконувати конкретні професійні завдання соціально-педагогічної діяльності, застосовувати способи й досвід успішного сприяння процесові інклюзії дітей та молоді з особливими освітніми потребами в соціум загального закладу середньої освіти тощо. Обґрунтовано критерії та доцільність включення інклюзивної компетентності до складу професійних компетентностей як спеціальної компетентності. Підсумовуючи, даний матеріал - значний крок до підвищення інклюзивної компетентності педагогів.

Ключові слова: інклюзивне навчання, заклад загальної середньої освіти, компетентність, інклюзивна компетентність, компоненти інклюзивної компетентності.

Постановка проблеми. Сучасні демократичні зміни, які відбуваються в українському суспільстві, активне входження у світовий освітній простір, посилили увагу щодо рівного, якісного доступу до одержання освітніх послуг усіх громадян, в тому числі із особливими освітніми потребами. Тому, одним із пріоритетних завдань є впровадження інклюзивного навчання у заклади загальної

середньої освіти, а це вимагає відповідного рівня професійної компетентності вчителя.

Вчитель закладу загальної середньої освіти повинен сприяти інтеграції здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в суспільство, допомагаючи їм пристосуватися до змін у соціальному середовищі. Це вимагає від педагога знань та навичок, необхідних для ефективної взаємодії з такими дітьми в умовах інклюзивного навчання. Отже, виникає потреба чітко визначити сутність і складові інклюзивної компетентності вчителя.

Аналіз актуальних досліджень. Наукові надбання вітчизняних фахівців розкривають: С. Чупахіна та З. Ленів, які акцентують увагу на потребі формування відповідних компетенцій педагога для роботи в умовах інклюзії та наявності спеціального, методично обґрунтованого програмного забезпечення, що б сприяло підтримці учнів з особливими потребами у загальноосвітньому просторі; С. Альохіна, І. Демченко, які вказують на необхідність формування готовності вчителя до роботи в інклюзивному середовищі з використанням широкого спектру; А. Колупаєва, В. Бондар, В. Засенко, Л. Даниленко та ін., що визначають вивчення проблем інклюзивного навчання та впровадження його в освітній простір.

Мета статті – дослідити, визначити та проаналізувати інклюзивну компетентність вчителя як одну із складових особистісно-професійних компетентностей вчителя.

Виклад основного матеріалу. У соціальній політиці протягом останніх десятиліть більшість демократичних країн у всьому світі вважали інклюзивну освіту частиною більш широкого контексту, а не окремою частиною суспільного життя. Це пов'язано з тим, що освітня система зазнала перебудови і освіта позбулась залежності та перетворилась в реалізоване право. Розвиток інклюзивного підходу в освіті коригується Юнеско, Організацією Економічної Співробітництва та Розвитку (ОЕСР) та іншими міжнародними організаціями. Оскільки реалізація права громадян на отримання якісної освіти та соціальну інтеграцію є важливим чинником сталого розвитку суспільства. У зв'язку з тим, що забезпечення права кожного громадянина на якісну освіту та соціальну інтеграцію є важливими компонентами стійкого розвитку суспільства. Україна взяла на себе зобов'язання дотримуватися загальнолюдських прав, зокрема права на освіту дітей з особливими освітніми потребами, підписавши основні міжнародні

договори у сфері прав людини. Концепція розвитку інклюзивної освіти була затверджена Міністерством освіти та науки України 1 листопада 2010 року. Одними із важливих завдань реалізації інклюзивного підходу в Концепції визначено удосконалення системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, які працюють в умовах інклюзії.

У процесі перепідготовки педагогічних працівників необхідно створити середовище, яке стимулює їх до саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації. Крім того, вони повинні навчити своїх співробітників не боятися виконувати завдання різного типу та ступеня складності. Крім того, це вимагає використання іншого більш ефективного методу модернізації освіти, який передбачає зміну характеру зв'язків і відносин у спільному викладанні. Більшість дослідників, які досліджують природу компетентностей, звертають увагу на те, наскільки систематична, різнопланова та багатогранна вона. Однією з основних проблем для оновлення змісту освіти є проблема відбору універсальних компетентностей.

Багато симпозіумів і семінарів обговорюють проблему визначення ключових компетентностей. Сьогодні прийнято вважати, що «компетентність» є основним інструментом модернізації змісту освіти, оскільки вона об'єднує в собі інтелектуальні навички, а також вміння та знання, які стосуються різних сфер професійної діяльності. Зрозуміло, чому розвиток навичок «широкого спектра», здатних адаптуватися до різноманітних ситуацій і умов, є важливим для підготовки до життя в постійно мінливому суспільстві.

Згідно з досвідом України щодо інклюзивної освіти, формування інклюзивної компетентності вчителів є основним завданням професійної освіти. Інклюзивний освітній простір, який створений на сьогодні не може бути ефективним без належного рівня професійної кваліфікації та компетентності педагогів. Тому потрібно з'ясувати суть, складники професійної компетентності і визначити місце інклюзивної компетентності в системі професійної компетентності учителя. Для початку ми повинні визначити, що означає термін «компетентність». А саме у «Сучасному тлумачному словнику української мови» (Сучасний тлумачний словник української мови, 2005) та «Новому тлумачному словнику української мови» дається визначення поняття «компетентний» як той, що «має достатні знання у певній галузі, який із чим-небудь добре обізнаний; тямущий» (Новий тлумачний словник української мови, 2003). Професійна компетентність – це поєднання

теоретичної та практичної готовності фахівця до виконання професійних обов'язків. Ця компетентність характеризує фахівця як самостійного, відповідального та ініціативного учасника взаємодії з соціальним світом.

Професійна компетентність спрямована на отримання знань і практичних навичок, необхідних для планування та виконання професійної діяльності, враховуючи особистісні та професійні якості людини.

У науковій літературі поняття компетентності визначається як сукупність знань і навичок, а також досвіду їх використання. З іншого боку, професійна компетентність педагога визначається як його особистісні здібності, які дозволяють йому самостійно та ефективно досягти цілей освітнього процесу. Уміння використовувати свої знання та досвід у конкретній ситуації є ознакою компетентності. Мобілізація знань, умінь і способів поведінки відповідно до умов конкретної діяльності пов'язана з компетенцією (Колупаєва, 2009). Зрештою, професійна компетентність вчителя є інтегрованим показником його теоретичної та практичної підготовленості до виконання професійної діяльності, пов'язаної з вихованням і навчанням інших.

С. Максимюк, Н. Мойсеюк, Т. П'ятакова та М. Чайковський обґрунтували концепцію «інклюзивної компетентності». Її можна визначити як кількість знань і вмінь, необхідних для виконання професійних обов'язків у відповідь на особливі потреби молоді з проблемами зі здоров'ям, щоб інтегрувати їх у середовище загальноосвітнього закладу, створюючи умови для розвитку та саморозвитку (Соловей, Чайковський, 2013); як інтегральна характеристика вчителя (педагога), що впливає на здатність розв'язувати професійні завдання в умовах інклюзивного підходу до освітньої діяльності (П'ятакова, 2012).

Для науковців є кілька основних критеріїв готовності до участі в інклюзивній діяльності: «усвідомлення необхідності виконувати соціально-педагогічну діяльність; готовність до подолання невдач; упевненість у тому, що виконувана діяльність принесе позитивні результати; знання фахових і методичних матеріалів; здатність до професійної рефлексії; здатність до реактивного мислення для вирішення нестандартних ситуацій; схильність до творчості; наявність особистісно значущих якостей, необхідних для виконання соціально-педагогічної діяльності в умовах інклюзивної освіти; бажання допомогти розкрити потенціал учнів» (Фіголь, 2020).

Аналізуючи наукові джерела з проблеми інклюзивної компетентності вчителя, можемо взяти за основу твердження Т. Соловей і М. Чайковського, які визначають такі компоненти інклюзивної компетентності: мотиваційний, когнітивний, операційний і рефлексивний. У свою чергу проаналізуємо кожен з компонентів (Соловей, Чайковський, 2013).

Спрямованість, система мотивів, потреб і цінностей особистості педагога визначаються мотиваційним компонентом інклюзивної компетентності, який є фактором успішного формування педагога. На розвиток інших аспектів професійної компетентності впливає саме рівень сформованості мотивації.

Когнітивний компонент інклюзивної компетентності майбутнього педагога визначає загальне уявлення про соціально-педагогічні дії, які стимулюють пізнавальну роботу людей. Цей аспект характеризується як здатність сприймати, опрацьовувати, зберігати в пам'яті та відтворювати інформацію, щоб вирішувати теоретичні та практичні завдання.

Здатність оцінювати та переосмислювати свої здібності, досягнення та результати своїх професійних дій є рефлексивною частиною інклюзивної компетентності. Рефлексія означає здатність аналізувати, як професійна діяльність сприяє включенню дітей і молоді з особливими потребами в соціум загальноосвітнього закладу.

Здатність виконувати конкретні професійні завдання соціально-педагогічної діяльності, використовувати досвід успішного сприяння процесу інклюзії дітей та молоді з особливими потребами у загальноосвітніх закладах, вирішувати соціально-педагогічні ситуації та самостійно виконувати професійні завдання є операційним компонентом інклюзивної компетентності (Соловей, Чайковський, 2013).

Інклюзивна компетентність вчителя може бути визначена його моральними принципами та ентузіазмом щодо інклюзивних заходів. У свою чергу інклюзивна діяльність передбачає диференційоване навчання. Це дає змогу побачити відмінності між учнями та створити найкращий навчальний досвід для кожного учня.

Зазначимо, що підготовка майбутніх вчителів до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання призводить до формування інклюзивної компетентності. Ми розуміємо інклюзивну компетентність як тип професійної компетентності, яка дозволяє ефективно проводити інклюзивну діяльність. А саме залучення студентів до інклюзивної діяльності є єдиним способом розвитку

інклюзивної компетентності. Ця діяльність повинна бути частиною всього навчального процесу в закладі вищої освіти. Таким чином, наведене вище є основою для визначення змісту інклюзивної компетентності, яку повинні мати майбутні вчителі.

Висновки. Проаналізувавши матеріал, можемо визначити, що інклюзивна компетентність вчителя - це здатність вчителя працювати з учнями з різними потребами, забезпечуючи їм рівний доступ до освіти і створюючи сприятливе навчальне середовище для всіх учнів. Це означає розуміння і прийняття індивідуальних особливостей кожного учня, сприятливе ставлення до різних форм навчання і підходів, а також здатність ефективно працювати в команді з іншими спеціалістами для підтримки всіх учасників навчального процесу. Інклюзивна компетентність вчителя є життєво важливою в умовах сучасної освіти, оскільки дозволяє створити середовище, де всі учні можуть розвиватися і навчатися незалежно від їхніх індивідуальних потреб. Для досягнення цієї компетентності вчителю доводиться володіти широким спектром навичок, включаючи адаптацію програми навчання, використання різноманітних методів навчання та оцінювання, співпрацю з батьками та спеціалістами з питань освіти. У сучасному світі інклюзивна компетентність вчителя відіграє ключову роль у створенні дійсно інклюзивного навчального середовища, де кожен учень має можливість досягнути успіху.

ЛІТЕРАТУРА

- Колупаєва, А. А. (2009). *Інклюзивна освіта: реалії та перспективи*: монографія. Київ: «Самміт-Книга». (Kolupaeva, A. (2009). *Inclusive education: realities and prospects*: a monograph. Kyiv: Summit-Kniga).
- Новий тлумачний словник української мови*: у 3 т. (2003). В. В. Яременко, О. М. Сліпушко (авт.-уклад.). Київ: «Аконіт». Т. 1. (*New explanatory dictionary of the Ukrainian language*: in 3 vols. (2003). V. V. Yaremenko, O. M. Slipushko. Kyiv: Aconit, Vol. 1.).
- П'ятакова, Т. С. (2012). Розвиток інклюзивної компетентності вчителя: швейцарський досвід. *Порівняльно-педагогічні студії*, 1 (11), 93–98. (Pyatakova, T. (2012) Development of inclusive teacher competence: the Swiss experience. *Comparative pedagogical studies*, 1 (11), 93–98.).
- Соловей, Т. В., Чайковський, М. Є. (2013). Змістовні компоненти професійної компетентності соціального працівника інклюзивного закладу освіти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*, 1 (7), 220–224. (Solovei, T. V., Tchaikovsky, M. E. (2013). Content components of the professional competence of a social worker of an inclusive educational institution. *Collection of scientific works of the Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of the University "Ukraine"*, 1 (7), 220–224.).

- Сучасний тлумачний словник української мови (2005). Л. П. Олексієнко, О. Л. Кобза (уклад.). Київ: «Кобза». (*Modern Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language* (2005). L. P. Oleksienko, O. L. Kobza. Kyiv: Kobza.
- Фіголь, Н. А. (2020). Інклюзивна компетентність педагога: теоретичний аспект. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 77, 201. (Figol, N. A. (2020). Inclusive competence of a teacher: theoretical aspect. *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Ser. 5. Pedagogical sciences: realities and prospects*, 77, 201.).

SUMMARY

Vasylak Olha. Teacher's Inclusive Competence: Modern Dimension.

The publication highlights the issues of inclusive education development in Ukraine, in accordance with the approved concept, and highlights the issues of inclusive competence. Changes in inclusive education have led to a revision of the concept of competence and are intended to develop appropriate skills and abilities of teachers in accordance with new requirements, as well as to define competence as a mandatory level of knowledge and skills necessary to perform professional functions in inclusive education. In order to ensure equal access to quality education, inclusive educational institutions adapt curricula and plans, as well as forms of organising the educational process and using resources to the individual needs of children with special educational needs. The work contains a review of scientific works that address the issue of inclusive competence, criteria for readiness for inclusive activities and their components: the motivational component of inclusive competence determines the motives, needs, values and orientation of the teacher's personality, as well as a factor in its successful formation; the cognitive component determines the integrity of ideas about social and pedagogical activities, activates the cognitive work of the person, promotes the development and enrichment of cognitive experience; the reflective component is defined in the ability to The criteria and expediency of including inclusive competence in professional competences as a special competence are substantiated. In summary, this material is a significant step towards improving the inclusive competence of teachers.

Key words: *inclusive education, institution of general secondary education, competence, inclusive competence, components of inclusive competence.*